

Vybrané aspekty religiozity mládeže na Slovensku a v Holandsku¹

Jozef Žuffa

ŽUFFA, J.: Selected Aspect of Religiosity of the Youth in Slovakia and in Dutch. *Studia Aloisiana*, 2017.

It is crucial to understand the religious ideas of the youth, to set up the adequate pastoral practice. The study presents current trends in the measurement of religiosity and the perception of religion among public. At the same time, it deals with the research focused on the religiosity of the youth in Slovakia and Holand. The research is based on quantitative data and in the same time on result of focus groups in both countries. In addition to evaluation of selected indicators of the research sample, the study presents some differences in religiosity of youth.

Keywords: Youth, Religiosity, Pastoral, Religious Values, Religion

Pri reflexii zmien v spoločnosti sa dá uviesť metafora nohavíc, ktoré si študent pravidelne oblieka do školy a má ich rád. Študent však rastie a nohavice mu začnú byť malé. Nastupuje situácia, ktorú je možné nazvať krízou, a musí ju riešiť. V nohaviciach však nie je chyba, ani v človeku, ktorý ich nosí. Len ich potrebuje nové.

Použitie uvedeného obrazu považujeme za adekvátne pri mnohých nostalgických hodnoteniach straty hodnôt alebo oslabenia náboženského prežívania u mládeže. Taktiež pri poukazovaní na ich nezáujem o ponúkané pastoračné prístupy. Plakať za starými nohaviciami nemá význam. Zadovážiť si nové tiež nemusí byť jednoduché, ale v tomto porovnaní je to jediné riešenie, ktoré nám dovolí voľne kráčať. Viac ako strata hodnôt nás teda môže zaujímať ich poctivé hľadanie pre zmenené podmienky súčasnej spoločnosti, potreba sa o nich rozprávať a dostávať ich do života. Každé historické obdobie, každé

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-15-018g: Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí.

životné obdobie jednotlivca prináša nové situácie, ktoré sa v minulosti nevykytovali a do ktorých dorastáme práve teraz. Miesto náboženstva u mladých ľudí je jednou z takýchto oblastí. Pri zmenách spirituálneho prežívania mládeže je potrebné hlbšie porozumieť vývojovým štádiám náboženského prežívania a okolnostiam, ktoré na tieto štádiá vplývajú.

Vo vývoji religiozity detí a mládeže možno už pri jednoduchom pozorovaní vo všeobecnosti identifikovať viacero vývojových stupňov. Počiatkové štádium je charakterizované jednostrannou závislosťou mladého človeka na Bohu. Boh rozhoduje o živote každého človeka, súdi ho, odmeňuje a trestá. Základným vzťahom je absolútna podriadenosť. V neskoršom štádiu si uvedomuje vzťah medzi príčinou a následkom v komunikácii s Bohom. Môže do vzťahu vstupovať a ovplyvňovať ho prostredníctvom modlitieb, viery a plnenia povinností. V ďalšom stupni sa mnoho dospelých ľudí „vymaňuje“ zo závislosti od Božej moci. Uznáva jej existenciu, ale za svoj život a konanie si v tomto období zodpovedá predovšetkým každý sám.

Jednotlivé vývojové štádiá religiozity alebo náboženského prežívania nemožno klasifikovať podľa ich dĺžky trvania. U mnohých ľudí sa dá počas celého ich života pozorovať vzťah k Bohu založený na absolútnej podriadenosti, prípadne na neustálej zmene osobného vzťahu k transcendentnu podľa ich aktuálnych potrieb a okolností.²

Sledovaním aktuálneho vývoja životných trendov je možné konštatovať, že čoraz väčšia skupina mladých ľudí veľmi rýchlo prechádza do obdobia úplného „vymanenia sa“ zo vzťahu s Bohom.

Cieľom štúdie je opísať aspekty religiozity mládeže pomocou kvantitatívneho merania vybraných ukazovateľov a následného predstavenia kvalitatívnych reakcií na výsledky zberu z dvoch krajín. Tie sú v texte interpretované bez toho, aby sa hodnotil ich pozitívny alebo negatívny dopad na mladých ľudí.

Náboženstvo a religiozita

Pojmy náboženstvo a religiozita spolu súvisia, nenesú však rovnaký obsah. Prvý pojem, náboženstvo, je kultúrny jav, ktorý opisuje vzťah človeka k Bohu či božstvu. Sociologický slovník definuje náboženstvo ako súbor vyznávaných právd viery, symbolov a úkonov, ktoré sa zakladajú na posvätné a spájajú veriacich do socionáboženského spoločenstva.³ Na druhej strane religiozita vyjadruje „závažnosť náboženstva v živote človeka“.⁴ Niektorí autori definujú religiozitu ako „zbožnosť, vieru v pravosť a pravdivosť náboženstva, náboženské presvedčenie, jeho mieru a odraz v správaní a každodennej

2 Porov. ŽUFFA, J., PUPÍK, Z.: Katolicizmus "made in Slovakia" In: *Communio Missio*, 2013, nb. 1, http://issuu.com/institutcommunio/docs/communio_missio

3 MARSHALL, G.: *Oxford dictionary of sociology*. New York : Oxford University Press, 2005, s. 560.

4 MACIONIS, J. J.: *Sociology*. Upper Sadle River : Pearson Prentice Hall, 2007, s. 512.

praxi človeka“.⁵ Takéto definovanie je možné nájsť v literatúre ako osobný a kladný vzťah človeka k náboženstvu, k Bohu, zahrňajúci komplex javov, vrátane rôznych foriem myslenia, prežívania a konania. Taktiež zahŕňa postoj k náboženským obsahom. Religiozita na rozdiel od náboženstva nemusí byť formalizovaná a inštitucionalizovaná. Vnútorne prežívanie jednotlivca nemusí byť nutne spojené s deklaráciou viery alebo členstvom v určitej náboženskej skupine. Religiozita je teda merateľným, pozorovateľným prejavom náboženstva. Je to vlastnosť konkrétnych osôb v konkrétnom čase a priestore. Popisuje spôsob realizácie náboženstva v určitom konaní a postojoch ako súbor vlastností a prejavov, súvisiacich s náboženskou vierou jednotlivca.⁶

Iný autor hovorí o religiozite formálnej, vonkajšej a o religiozite neformálnej, vnútornej. Formálna, teda vonkajšia religiozita, sa opiera o fakty a štatistiky cirkevných spoločenstiev. Sleduje kvantitatívne údaje. Napríklad návštevnosť bohoslužieb alebo počet uzatvorených sobášov. Neformálna, vnútorná religiozita, vychádza skôr zo schopnosti vnímať duchovné skutočnosti a prispôsobovať im svoje postoje.⁷

Pri štúdiu náboženského prežívania boli postupne identifikované merateľné parametre. Okrem návštevnosti bohoslužieb, frekvencie modlitby, prípadne deklarovanej denominácie sa pri výskumoch presadzuje multidimenzionálne poňatie – teda berie sa v úvahu viacej kritérií. Porozumenie dimenzií religiozity je užitočné pre pochopenie toho, ako a v čom ju merať.⁸

Jedno zo systematických spracovaní dimenzií identifikuje nasledovné rozmery: ideologický rozmer – očakáva sa, že nábožensky založený človek bude mať špecifický svetonázor a bude uznávať dogmy svojho náboženstva; rituálny rozmer – zahŕňa všetko, ako ľudia dávajú najavo vonkajší prejav svojho náboženského prežívania; rozmer skúseností – nábožensky založení ľudia by mali mať aj subjektívnu skúsenosť, kontakt s nadprirodzenou sférou; intelektuálny rozmer – očakáva sa, že nábožensky založení ľudia majú určitú vedomosť o základných dogmách svojej viery, jej obradoch, tradíciách, knihách; morálny rozmer – je úzko spojený s dôsledkami náboženského presvedčenia, úkonov a skúseností.⁹

Dimenzie boli doplnené jedným z poľských sociológov o ďalšie dva rozmery: celkový vzťah ku viere – zahŕňa intenzitu náboženského postoja; náboženské spoločenstvo – pocit príslušnosti k cirkvi.

Rôzne dimenzie náboženského prežívania poukazujú na to, že veriaci ľudia ani zďaleka nie sú homogénnou skupinou. Vo výskumoch religiozity jednotlivých skupín s podobnými charakteristikami boli vytvorené viaceré

5 Porov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000, s. 505.

6 Porov. ŽUFFA, J., KOLLÁR, R., CIPÁR, M.: *Religiozita mládeže* In: *Communio Missio*, 2017, nb. 1, https://issuu.com/institutcommunio/docs/communio_missio_1_2017

7 porov. SEKOT, A.: *Sociologie náboženství*. Praha : Svoboda – sociologická knižnica, 1985, s. 247–248.

8 porov. MATULNÍK, J.: *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 17–21.

9 porov. ŠTEFAŇÁK, O.: *Religiozita mládeže*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009, s. 33.

nábožensko-sociologické typológie podľa spôsobu prežívania náboženskej viery a miery identifikácie sa ľudí so svojou cirkvou.¹⁰ Jedna z nich vymedzuje štyri typy religiozity veriacich, a to: jadroví, formálni, okrajoví a nečinní.¹¹ Iní výskumníci vytvorili päť typov: pridržiavajúci sa náboženstva – sú zapojení do náboženskej praxe a veria v osobného Boha; ateisti – neveria v Boha; súhlasiaci s náboženstvom – majú sklon veriť v osobného Boha, ale náboženstvu neprikladajú veľkú dôležitosť a ich náboženská prax je príležitostná; prispôsobujúci si náboženstvo – majú vieru v osobného Boha a prispôsobujú si formy religiozity, aby si vytvorili náboženskú prax, ktorá je pre nich vhodná; vzdalujúci sa náboženstvu – prejavujú určitú vieru v neosobného Boha.¹²

Metodológia prieskumu

Výskum religiozity a jeho následné vyhodnotenie do jednej z uvedených typológií si vyžaduje dostatočne veľkú množinu respondentov, ktorí sa zapoja do výskumu. Veľkosť množiny je závislá od toho, do akej úrovne správania jednotlivých typov plánujú výskumníci interpretovať.

Uvádzané výsledky tejto štúdie v nasledujúcej kapitole sú prezentáciou prieskumu, ktorý bol realizovaný v januári a februári roku 2017. Prieskumné otázky boli vytvorené na základe uvedených prístupov v meraní religiozity, štúdia však nemá ambíciu zoradiť výsledky do konkrétnej typológie.

Dotazník bol zostavený na univerzite Tilburg v Holandsku a následne adaptovaný pre slovenské podmienky Teologickou fakultou Trnavskej univerzity. Porovnávané otázky boli preložené doslovne. Následný zber údajov sa realizoval v obidvoch krajinách partnerskými fakultami. Vypĺňanie dotazníkov na Slovensku prebehlo na šiestich stredných školách západoslovenského a stredoslovenského kraja, v Holandsku na piatich stredných školách. Študentom na školách bol prieskum v obidvoch prípadoch predstavený počas vyučovania a následne ho stredoškóľáci vyplňali elektronicky. 26 položených otázok v dotazníku bolo rozdelených do viacerých oblastí: identifikačné otázky k osobe respondenta, skúmanie životných cieľov, vnímanie inšpirácií a problémov, príjemným a nepríjemným skúsenostiam, viere a inštitúcii, predstave Boha, nakoniec otázky týkajúce sa náboženského prežívania.

Celkový počet kompletne vyplnených dotazníkov na Slovensku dosiahol hodnotu 167, v Holandsku 160.

Prieskum nie je postavený na reprezentatívnom zastúpení mladej generácie, je skôr pilotnou sondou do spoločnosti oboch krajín. Chce byť

10 porov. BUNČÁK, J.: *Religiozita na Slovensku a v európskom rámci*. In: Sociológia, č. 1, 2001, s. 47.

11 porov. FICHTER, J. H.: *Sociological Measurement of Religiosity. Review of Religious Research*, roč. 10, č. 3, 1969, s. 169–176.

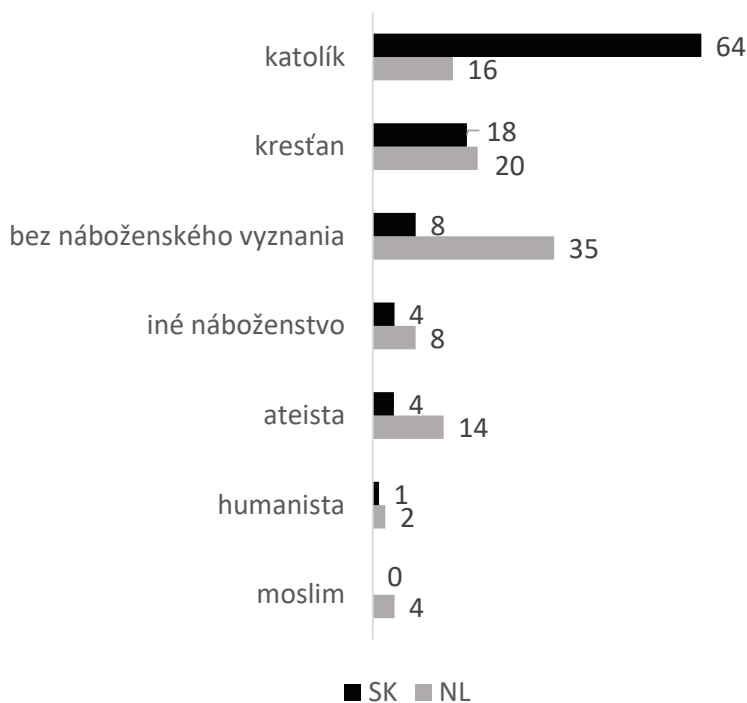
12 porov. PEARCE, D. L., DENTON, M. L.: *A Faith of Their Own: Stability and Change in the Religiosity of American Adolescents*. New York : Oxford University Press, 2011, s. 38–55.

príspevkom k lepšiemu chápaniu dopadov spoločenských zmien na religiozitu mládeže. Zaradenie výsledkov do typológií nie je využité, nakoľko počet hodnotených dotazníkov na vytvorenie jednotlivých typov je nepostačujúci.

Po realizácii kvantitatívneho online výskumu a jeho spracovaní do porovnávacích grafov, boli v obidvoch krajinách realizované fókusové skupiny so študentmi teológie na obidvoch univerzitách. Účastníci obidvoch krajín diskutovali o ich názoroch na výsledky dotazníkov. V obidvoch prípadoch boli skupiny s ôsmimi účastníkmi. Skupiny boli vedené dvoma pedagógmi, zástupcami obidvoch univerzít. Kvantitatívna sonda bola realizovaná v máji 2017. Hodinové rozhovory boli nahrávané a následne interpretované.

Kvantitatívne výsledky

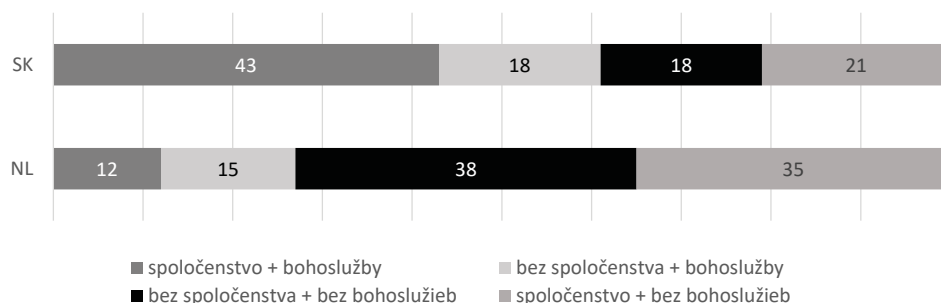
Priemerný vek zapojených slovenských aj holandských respondentov bol 16 rokov. Odpovede v zadaní „Podľa môjho svetonázoru by som sa označil ako“ vykazujú najvýraznejšie rozdiely v odpovediach. (Obr. 1)



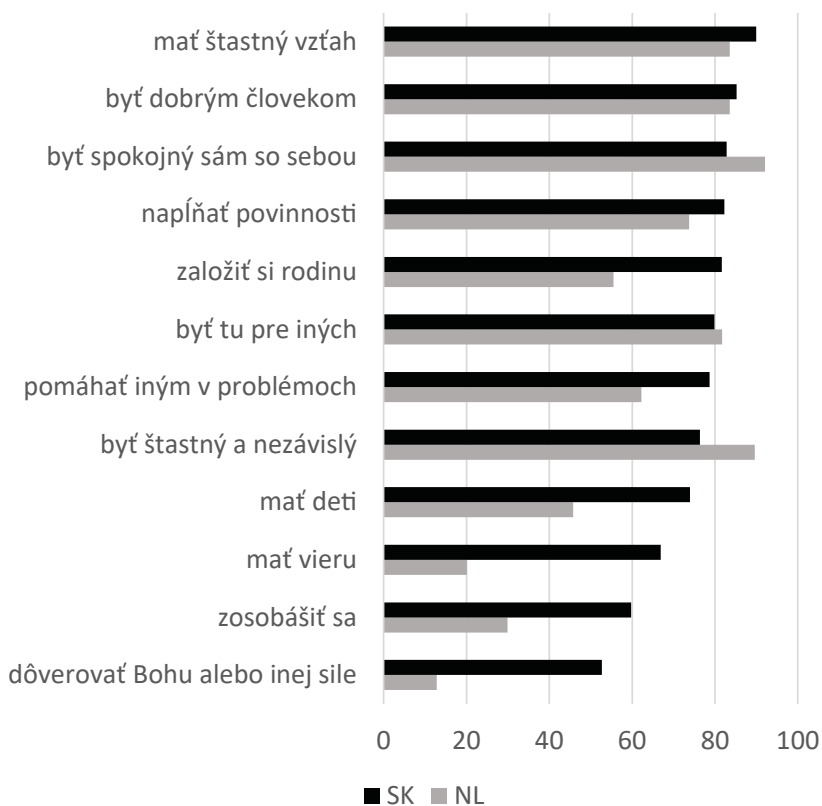
Obr. 1: Svetonázorové zaradenie

Z jednotlivých skúmaných oblastí vyberáme aj výpovede respondentov k identite veriaceho človeka. V otázke „Kto je veriaci?“ mali možnosť vybrať

z viacerých variant. Výrazný rozdiel možno pozorovať pri vnímaní veriach, ktorí sú súčasťou spoločenstva a zároveň sa zúčastňujú bohoslužieb. (Obr. 2)



Obr. 2: Identita veriaceho človeka



Obr. 3: Životné ciele

Porovnávali sme aj údaje k životným cieľom respondentov. Obrázok 3 znázorňuje výpovede na jednotlivé odpovede v otázke: „Ludia nasledujú ciele, ktoré vychádzajú z ich zmyslu života. Ktoré životné ciele považuješ ty vo svojom živote za dôležité? Vyhodnoť každý z nasledujúcich cieľov.“

Rozdiely v životných cieľoch sú výrazné v piatich ukazovateľoch: pre holandskú mládež v porovnaní so slovenskou nie je žiadúce založiť si rodinu, mať deti a zosobášiť sa. Taktiež mať vieru a dôverovať Bohu je zaradené do životných cieľov výrazne nižšie. Na druhej strane mládež v Holandsku deklaruje výraznejšiu predstavu byť v živote šťastný a nezávislý.

Kvalitatívne výsledky

Z interpretácie vyberáme hlavné línie diskusií fókusových skupín. Keďže boli vedené na katolíckych teologických fakultách, témy sa týkajú predovšetkým tejto denominácie.

Na otázku, ako interpretujú rozdiely v religiozite mládeže, obidve skupiny reagovali hlavne na rozdielny historický vývoj skúmaných krajín a jeho následného dopadu na religiozitu jednotlivca. Holandský študent poukázal na dlhodobé oslabovanie religiozity: *„Mladí ľudia v Holandsku nemajú už toľko vzorov týkajúcich sa katolíckych hodnôt, ako mali naši rodičia. Tu vidím pre mňa výzvu vytvárať takéto vzory.“* Jedna zo študentiek vidí časovú hranicu pre stratu katolíckeho vnímania práve v zmene postojov Katolíckej cirkvi: *„Po Druhom Vatikánskom koncile v Holandsku cirkevné spoločenstvá viac prijali výzvu – „otvoriť okná“ a to sa potom príliš spustilo.“* Práve koncil bol zdôvodnením aj pre slovenského študenta: *„Zdá sa mi, že pred Druhým vatikánskym koncilom ponúkala Cirkev silnejšiu identitu ako teraz. Ľudia sa teraz viac pýtajú, potrebujú mať odpovede, vtedy im stačilo, keď mali svoju jasnú identitu, ktorú im ponúkala cirkevná inštitúcia.“* Iné vnímanie poukazuje na snahu účastníkov slovenskej skupiny udržať miesto náboženstva v živote jednotlivca: *„Vnímam, že ten rozdiel je vďaka tomu, že historické podmienky, ktoré u nás vládli najmä počas komunizmu, donútili naše obyvateľstvo hľadať dôveru v niečom inom, a práve tá dôvera sa objavila v náboženstve, ktoré im dávalo istotu. Takže z môjho osobného pohľadu mal na tieto výsledky vplyv historický vývoj. Keď sa naša kultúra začne viac otvárať voči iným smerom, tak to pôjde takým štýlom, ako v iných západných krajinách, nielen v Holandsku. Je otázka na nás, či začneme znova hľadať tú istotu, ktorú nám náboženstvo ako také ponúka.“*

Študenti obidvoch krajín sa pozastavili pri výraznej rôznosti deklarovanej dôvery v Boha. Holandský účastník diskusie: *„Zaujímá ma, kde na to berie slovenská mládež silu.“* Ďalšia diskutujúca z rovnakej krajiny sa zamýšľala nad zmenou životných štýlov: *„Mladí ľudia už neveria v nadprirodzené veci tak, ako pred niekoľkými generáciami. Preto si myslím, že nevedia prejavovať dôveru ani v náboženských otázkach. A keď niekomu dostatočne nedôveruješ,*

nedokážeš ho spoznávať a mať ho rád. "V druhej skupine zas bolo postavené ťažisko dôvodu poklesu na kultúrnych rozdieloch: „Ludia hľadajú dobrý pocit prežitia s niekým. Porozprávať sa, zasmiať sa spolu. Ako také premostenie medzi Cirkvou a bežným životom. Stretnúť sa, rozprávať o veciach a dávať si aj protichodné názory. Rozprávať sa o rozličných témach, prijímať názory aj v iných priestoroch, ako v kostole napríklad. Tá dôvera asi musí nastať aj mimo kostola. Potom taký človek aj viac dôveruje Bohu, keď má takýto zážitok. Nemyslím si však, že by Cirkev v zahraničí takéto premostenia nerobila. Asi to bude skôr o tom, že spoločnosť v západných krajinách je viac individualistická ako u nás. Ludia sa viac spoliehajú na seba a preto tie čísla dôvery v Boha sú v Holandsku nižšie.“

V záverečnej časti rozhovorov bola položená otázka, kde vidia študenti priestor pre prácu s náboženským rozmerom mladých ľudí: *„Keď mladí ľudia hľadajú odpovede o Bohu alebo o viere na internete, nachádzajú veľa negatívnych informácií. Aj preto nedokážu dôverovať Bohu. Ako budúci učitelia náboženstva by sme sa mali zamerať hlavne na pozitívne informácie a prínosy náboženstva.“* Ďalší holandský študent upozornil na ťažiská práce pastoračných pracovníkov: *„Aj v období sekularizácie je dostatok priestoru pre pozitívne skúsenosti s cirkvami. Cirkvi nie sú len o reakcii na sekularizáciu.“* Zameranie sa na pozitívne skúsenosti s náboženským prežívaním opísal jeden zo slovenských študentov: *„Mali sme akciu „deň otvorených kláštorov“ – vyvetrali sme aj náš kláštor. Otvorili sme všetky priestory, do ktorých mohli ľudia prísť, aj také, kde bežne nechodia. Väčšina z tých ľudí, čo prišli, boli neveriaci, ktorí išli okolo, a boli úplne uchvátení z toho, že sme normálni ľudia – to je jedna vec. A potom si medzi sebou hovorili, že majú mnoho predsudkov k rehoľníkom. A keď videli náš spôsob života, ako pracujeme, ich reakcie boli, že sa teraz, keď nás spoznali, ich názor zmenil. Je aj našou chybou, že málo hovoríme o sebe. To tabu vo verejnosti vytvárame istým spôsobom sami. Našou úlohou je búrať múry a viac hovoriť o sebe, že nie sme odtrhnutí od spoločnosti, ale sme jej súčasťou a chceme napomáhať, aby spoločnosť vzrastala.“*

Jednou z výziev pre holandských študentov je cieľená konfrontácia mladých s ich duchovným rozmerom: *„Pre učiteľov je potrebné predovšetkým sa naučiť viesť hodinu. Potrebujú provokovať mladých, aby vyšli zo svojej ulity. Mali by ich prekvapovať a dotknúť sa ich osobného života. Potrebujú študentom pomáhať objavovať veci, ktoré predtým nepoznali. Aby dokázali prejaviť osobný záujem o témy spirituality a jej prejavov.“* Orientáciu na osobnú skúsenosť je možné uviesť slovenskou reakciou: *„Naša fakulta organizuje praxe, na ktorých sa stretávajú ľudia s postihnutím, často neveriaci, s našimi študentmi. Keď títo ľudia zažili nášho laického študenta alebo rehoľníka, ktorý sa s nimi zabával, bol veselý, už len ten dotyk určitej normality je pre nich podľa mňa veľké oslovenie zo strany Cirkvi. To sú cesty pre stretnutie.“*

Za pozornosť stojí aj výpoveď z holandskej skupiny, ktorá sa zameriava na potrebu medzináboženského dialógu, ktorý môže byť prínosom pre rozvoj religiozity mládeže: *„V holandských školách je veľa moslimov. Začať náboženský dialóg kresťanov s moslimami v škole nie je jednoduché. Ak je však dobre*

vedený v škole, mladým dá do života veľmi veľa. Naučí ich odkomunikovať svoje východiská a svoju identitu.“

Záver

Pri fokusových rozhovoroch v obidvoch krajinách študentov zaujalo, že pre slovenskú mládež viac ako v druhej porovnáwanej krajine ostáva stále vysokou hodnotou založenie vlastnej rodiny a mať deti. Aj napriek tomu, že dôležitosť práve týchto hodnôt je medzigeneračne u mládeže nižšia aj u nás.

Na Slovensku, tak ako aj v Holandsku, sa vytvorili dva tábory, ktoré si medzi sebou vyjasňovali, či je táto zmena pozitívnym alebo negatívnym vývojom. Jedna študentka vyslovila zaujímavú myšlienku: *„Mňa najviac vyrušuje, že naši rodičia a ich rovesníci nám často vyčítajú, v čom je dnešná mládež horšia, ako boli oni. Že my sme už skazená generácia. A pritom my náš život zvládneme určite aspoň tak hodnotne ako naši rodičia. My hlavne potrebujeme, aby nám to staršie generácie verili a nie nás iba upozorňovali, v čom bolo ich vnímanie lepšie.“*

Mládež, jej hodnotové vnímanie sveta a nazeranie na spoločenské dianie sú témami pre viaceré odbory. Nielen marketingoví špecialisti sa snažia pochopiť zmýšľanie novej generácie, ale o oslovenie mladých ľudí sa usilujú aj napríklad politické strany, či mediálne kanály. V oblasti náboženstiev je práca s mládežou jednou s kľúčových činností. Odborná reflexia smerujúca k lepšiemu pochopeniu sveta mladých ľudí patrí teda aj do záujmu pastorálnej teológie. Už dlho neplatí, že viac ako tri pätiny slovenskej populácie vyznáva a zároveň žije hodnoty, ktoré sú súčasťou učenia Katolíckej cirkvi. K úlohám pastorálnej teológie patrí približovať, nanovo vykladať základné evanjeliové témy jazykom zrozumiteľným mladým ľuďom, ktorých náboženské hodnoty sa vyvíjajú a hlavne v mnohom nestotožňujú so svetom starších generácií.

Cieľom štúdie bolo pilotne spracovať obraz religiozity slovenskej a holandskej mládeže cez viaceré ukazovatele, týkajúce sa vnímania a prežívania náboženstva. Predstavenie viacerých typológií prejavov religiozity a spracovanie výsledkov prieskumu poskytujú priestor pre ďalšiu pastorálno-teologickú interpretáciu. Realizáciou prieskumu a jeho spracovaním sme chceli poukázať hlavne na to, že pre adekvátnu pastoračnú prácu s mladými ľuďmi nestačí vnímať iba to, do akej denominácie sa hlásia, v čo veria, alebo ako často chodia do kostola. Ich náboženské vnímanie a prejavy sú oveľa komplexnejšou oblasťou, ktorú je potrebné neustále analyzovať, porozumieť jej a prinášať ju do teologického uvažovania. A hlavne mať dôveru v dnešnú mládež, že nie je stratenou generáciou. Mladí ľudia sa snažia žiť svoj život naplno tak, ako aj predchádzajúce generácie.

Použitá literatúra

- BUNČÁK, J.: *Religiozita na Slovensku a v európskom rámci*. In: Sociológia, č. 1/2001.
- FICHTER, J. H.: *Sociological Measurement of Religiosity. Review of Religious Research*, roč. 10, č. 3/1969.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000.
- MACIONIS, J. J.: *Sociology*. Upper Sadle River : Pearson Prentice Hall, 2007.
- MARSHALL, G.: *Oxford dictionary of sociology*. New York : Oxford University Press, 2005.
- MATULNÍK, J.: *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- PEARCE, D. L., DENTON, M. L.: *A Faith of Their Own: Stability and Change in the Religiosity of American Adolescents*. New York : Oxford University Press, 2011.
- SEKOT, A.: *Sociologie náboženství*. Praha : Svoboda - sociologická knižnica, 1985.
- ŠTEFANAČEK, O.: *Religiozita mládeže*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009.
- ŽUFFA, J., PUPÍK, Z.: *Katolicizmus "made in Slovakia"*. In: *Communio Missio*, 2013, nb. 1, http://issuu.com/institutcommunio/docs/communio_missio
- ŽUFFA, J., KOLLÁR, R., CIPÁR, M.: *Religiozita mládeže*. In: *Communio Missio*, 2017, nb. 1, https://issuu.com/institutcommunio/docs/communio_missio_1_2017

Dr.theol. Jozef Žuffa
Katedra pastorálnej teológie, liturgiky a kánonického práva
Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Kostolná 1, P.O.BOX 173, 814 99 Bratislava
jozef.zuffa@truni.sk